

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

УДК 32.019.51

*СЛЮСАРЧУК Іван Володимирович,
ПІЧАК Назарій Яремович*

АНТИУКРАЇНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Постановка проблеми. На сьогодні різнополярні інформаційні потоки, які циркулюють серед населення, призвели до повномасштабної дезорієнтації та розгубленості суспільства. Такий стан речей унеможливорює нормальне формування поглядів людей на суспільно-політичну ситуацію в державі та її адекватну оцінку. З огляду на це забезпечення інформаційної безпеки і вдосконалення вітчизняного інформаційного простору є однією з обов'язкових ознак національної ідентифікації. Інформаційний простір потребує постійного захисту та впровадження дієвих механізмів протидії поширенню дезінформації, порушенню етичних і професійних норм висвітлення новин і надання коментарів ЗМІ. Недооцінка критичності цих проблем може призвести до того, що український інформаційний простір втратить свій суверенітет.

Наразі громадськість, політики і журналісти визнали, що Росія здійснює проти України інформаційну війну. Але вона розпочалася не рік-два тому, а триває впродовж усього періоду незалежності нашої держави [1, с. 23]. З огляду на наявні загрози

та виклики постала нагальна потреба в переосмисленні на державному рівні проблем ведення інформаційних війн і забезпечення інформаційної безпеки, а також налагодження дієвого внутрішнього й зовнішнього інформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом науковці та практики дедалі частіше приділяють увагу дослідженню проблем використання інформаційного простору як інструменту геополітичної конкуренції держав та організації його надійного захисту від зовнішніх і внутрішніх посягань. Цим питанням, зокрема, присвячені роботи В. О. Бондаренка, В. М. Бутузова, В. Д. Гавловського, С. В. Горової, Г. В. Грачова, В. К. Конаха, А. В. Маноїла, А. І. Марущака, І. І. Мельника, В. В. Остроухова, В. М. Петрика, О. О. Поляруша, Г. Г. Почепцова, М. М. Присяжнюка, В. П. Шеломенцева, В. М. Шлапаченка, С. А. Чукута, О. М. Юрченка та багатьох інших. Незважаючи на значну кількість наукових праць на виокремленому напрямі, ведення інформаційної війни проти України з боку сусідньої держави вимагає напрацювання додаткових теоретичних, а

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

також практично-прикладних рекомендацій щодо протидії їй.

Актуальність роботи полягає в тому, що на сьогодні відсутні ґрунтовні наукові дослідження стратегії й тактики ведення інформаційних війн проти України. Тому нагальним залишається завдання щодо встановлення нових технологічних аспектів із метою подальшого створення на їх базі єдиного підходу для ефективної протидії інформаційній агресії в інтересах забезпечення національної безпеки нашої держави. Без розуміння зазначеного неможливо передбачити інформаційну війну, спрогнозувати її наслідки й оптимізувати власні сили і засоби для локалізації та/або мінімізації ризиків для країни.

Метою цієї роботи є визначення особливостей ведення інформаційної війни проти України з боку Росії в контексті подій на тимчасово окупованих територіях (Автономна Республіка Крим, частини Донецької та Луганської областей).

Для досягнення поставленої мети необхідно розкрити такі питання: сфери впливу інформаційної війни з боку Росії; методи та засоби, які при цьому використовуються; аспекти міжнародного співробітництва; вдосконалення протидії інформаційній війні сусідньої держави.

Виклад основного матеріалу. Національний інформаційний простір не може існувати ізольовано, без використання інформації, що циркулює в глобальних мережах, і поширення в них власного продукту. Все це є складовими формування відповідного уявлення про світові події на

теренах вітчизняного інформаційного простору, а на світовому – про Україну.

В умовах інформаційного суспільства безпека держави забезпечується переважно у сфері не збройної боротьби, а саме інформаційного протиборства, яке стає невід'ємною складовою політичного протистояння, економічної конкуренції, міждержавного науково-технічного суперництва та збройної боротьби [2, с. 281]. «Вірю тому, що бачу» – сьогодні аксіома, до якої потрібно додати іншу, – біблійний вислів: «У царстві сліпих одноокий – король» [3, с. 175].

Спочатку у військових, а потім і в політичних колах з'явився термін «інформаційна війна». У класичному розумінні це визначення становить ідеологічне, психологічне оброблення збройних сил, населення, військово-політичного керівництва противника в інтересах створення тієї громадської думки, яка потрібна, або її дезінформації і, таким чином, нав'язування супротивній стороні своєї політичної волі. У широкому значенні слова під терміном «інформаційна війна» розуміють війну з використанням інформаційних технологій.

Необхідно усвідомити, що суспільство, отримуючи інформацію із преси, телебачення, радіо та мережі «Інтернет», стає об'єктом негативного інформаційного впливу, за допомогою якого здійснюється «зомбування» людей, створення пасивної слухняної людини, перетворення народу на легко керовану масу. ЗМІ можуть бути не лише важливим засобом інформування населення.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Досвід показує, що вони активно використовуються для політичного маніпулювання. Для цього не тільки «підтасовуються» факти, замовчується правдива інформація, а й застосовуються прийоми напівправди, фрагментації в потрібному контексті інформації, навішуються ярлики. Це має принципове значення сьогодні, коли Росія, розуміючи нереальність розв'язання глобальної війни, для досягнення власних цілей робить ставку на ведення конфліктів малої інтенсивності або локальних конфліктів [2, с. 283].

Так, у червні 2009 року в Росії було затверджено перелік загальнообов'язкових телеканалів і радіоканалів для поширення їх мовлення по всій території РФ та за її межами. Серед них – «Первый канал», «Россия 24», які медіа-експерти не раз звинувачували в брехні [4]. Ці канали через супутники активно поширюють ретельно підібрану інформацію у світовому інформаційному просторі та медіа-просторі інших країн, зокрема українському.

Таким чином, Росія забезпечує тотальний контроль і поза своїм інформаційним простором, у якому мас-медіа, виконуючи відповідне завдання влади і взаємодіючи між собою, доносять споживачеві інформацію, яка фактично не відповідає дійсності, але виглядає правдоподібною і переконливою. У сюжетах, які пропонуються аудиторії, постійно пропагується й звеличується могутність Москви, російського лідера та збройних сил РФ. Натомість США, НАТО, ЄС виставляються ворогами, які своєю агресивною політикою не-

одноразово порушували світовий спокій і призводили до локальних конфліктів у зонах їх інтересів [4].

Відкрита інформаційна війна проти України набула безпрецедентних масштабів. Її метою є заволодіння не стільки певними територіями, скільки свідомістю людей, які на них проживають. Російська пропаганда через поширення дезінформації або тенденційне подання коментарів прагне скомпрометувати нову владу і весь український народ, сіяти паніку, створювати таку картину подій, яка тактично й стратегічно забезпечила б утвердження концепції «Русского мира».

Недостовірні інформація про події у нашій країні, поширювана в ефірі низки російських телеканалів, спрямовувалася на дискредитацію України, розпалювання міжетнічної ворожнечі, закликів до ненависті, порушення суверенітету і територіальної цілісності, утвердження зверхності однієї нації над іншими. Через маніпулятивні матеріали завдавалася шкода споживачам інформації, іміджу України як держави, що стала на шлях євроінтеграції, порушувалося право людини на отримання якісного й безпечного телерадіопродукту [5].

Так, потужна пропаганда, яка була спрямована на Кримський півострів, призвела до того, що його населення стало боятися «фашистів», про яких із запалом розповідали російські телеканали в Україні. Пропагандистська машина Кремля виграла, скориставшись старим перевіреним принципом: «Чим нахабніша брехня, тим більше народ у неї вірить» [4].

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

Характерною особливістю інформаційної війни є орієнтація не лише на українську аудиторію та громадську думку країн Заходу, а й на населення самої Росії. Пропагандистські дії країни-агресора в інформаційному просторі мали успіх і серед власного населення. У цьому контексті слід зазначити, що більше половини російської аудиторії (58 % станом на 2014 рік), яка переважно отримує інформацію від федеральних (державних) телевізійних каналів, упевнена в об'єктивності вітчизняних ЗМІ. Як наслідок, у 2014 році 74 % громадян РФ були готові підтримати дії Кремля в разі війни з Україною [6]. Підтримка такої політики росіянами є суттєвим чинником впливу на значну частину громадян України через родинні зв'язки, і його не можна характеризувати як не-ефективний.

Більше того, проросійські ЗМІ займають панівні позиції в медіа-рейтингах. І це не дивно. Адже їх свого часу лобіювала партія влади. Можновладці не шкодували грошей, аби виробляти і просувати привабливий та, головне, вигідний інформ-продукт. Під досить серйозним протекторатом перебували й російські канали. Тому частина української аудиторії і досі довіряє пропагандистським джерелам.

Особлива увага з боку держави має приділятися і проблемі якісної присутності України в Інтернеті. Так, за даними Google, більшість наших співвітчизників (56 %) відвідують мережу кожного дня, а ті, котрим від 16 до 24 років, – становлять 96 % її користувачів. Усі вони

активно послуговуються комп'ютерами, телефонами та планшетами. Таких пристроїв припадає в середньому 1,8 на кожного українця [7].

Також слід звернути увагу, що 90 % українців регулярно відвідують соцмережі, а 84 % – постійно цікавиться новинами. Крім цього, за останніх два роки кількість користувачів смартфонів зросла з 7 % до 24 %, що відповідним чином збільшило доступ користувачів до мобільного інтернету [7].

Особливої уваги в контексті розгляду проблеми інформаційних війн потребує необхідність виокремлення сфер впливу інформаційної війни Росії проти України, методів і засобів, які при цьому використовуються.

Сфери впливу інформаційної війни Росії:

– перешкоджання євроінтеграції України через формування її негативного іміджу як ненадійного партнера для міжнародних відносин; спонукання до участі в Митному союзі та ЄврАзЕС (*зовнішньополітична сфера*);

– посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України шляхом порушення питань про приналежність АР Крим, доцільність федералізації України та формування «Новоросії» на її сході (*сфера державної безпеки*);

– витіснення України зі світового ринку зброї внаслідок поширення недостовірної інформації щодо її участі в незаконному розповсюдженні зброї, оборонних технологій та низької якості української військової техніки тощо (*воєнна сфера*);

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

– формування образу ворога-українця в російськомовних громадян України та росіян, а також спроби формування упередженого ставлення світової спільноти до патріотичних рухів в Україні; приховані чи відкриті спроби впливати на результати президентських і парламентських виборів у нашій країні (*внутрішньополітична сфера*);

– витіснення України зі світового та російського ринків шляхом розповсюдження недостовірної інформації про якість окремих груп товарів чи низький рівень наукових розробок у певних галузях; перешкоджання реалізації та дискредитація здійснених Україною заходів щодо зниження енергетичної залежності від РФ (*економічна сфера*);

– протидія переосмисленню власної історичної спадщини, нівелювання українських культурних цінностей і формування проросійських настроїв у суспільстві шляхом насадження міфу про спільний «Русский мир», заперечення існування окремої від росіян української нації з власною мовою, культурою та історією, ставлення під сумнів права української нації на самовизначення й утворення національної держави (*соціальна та гуманітарна сфера*) [1, с. 24].

Методами інформаційної війни є пропаганда, агітація, тенденційна інформація, напівправа, відверта неправда. Прикладом пропаганди є створений російськими медійниками короткий анімаційний фільм про те, як українська армія нібито бомбардує Донбас; на початку фільму продемонстровано дитячі

малюнки, а далі показані зображення палаючих автомобілів та зруйнованих начебто українською армією будинків. «Ми змушені були тікати в Росію», – говорить дитина за кадром; основним гаслом фільму є «Рятуйте людей Донбасу». Тенденційна інформація – це постійне цитування сайтами, пов'язаними з російськими спецслужбами, таких осіб, як П. Робертс (працівник уряду США за часів Р. Рейгана), Ф. Канінгем (екс-журналіст «The Mirror», «Irish Times», «Independent») та інших; здебільшого росіяни дотримуються виразно антиамериканської лінії поведінки. Напівправа – заяви російських ЗМІ про масовий перехід українських силовиків на бік Росії або про добровільну здачу військових частин, складів, інших військових об'єктів, зброї російським військовим (під час анексії Криму). Відверта неправда – розтиражована російськими ЗМІ інформація про дитину, яку начебто розіп'яли українські військові на Донбасі [1, с. 24–25].

У процесі російської інформаційної війни використовувалися систематичні фейкові репортажі про «карателів київської фашистської хунти», відредаговані відеосюжети про українську владу з відривом від контексту, поширення в соціальних мережах підроблених фотографій, які нібито демонструють наслідки «звірств», що відбуваються в Україні. Ефективності інформаційної війни сприяло переважаання російських джерел інформації в східних регіонах України – російські телеканали були основним постачальником

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

політичних новин для 78 % їхніх мешканців [8].

Засобами інформаційної війни можуть виступати Інтернет, телебачення, радіо, друковані ЗМІ, кінопродукція, книги.

Цікавим є такий факт: експерти ще на початку Майдану помітили, що в соціальних мережах РФ, а також країн-сусідів (Польщі, Румунії, Угорщині, Австрії) почала з'являтися велика кількість негативних коментарів про Україну. Їх аналіз показав, що такі акції готувалися заздалегідь, адже під час написання коментарів використовувався польський молодіжний сленг, віденський діалект. Польські журналісти не полінувалися знайти звідки розсилалися коментарі і виявили, що це було зроблено із російських IP-адрес [9].

У протидії інформаційним війнам важливу роль відіграє *міжнародне співробітництво*. Наразі Україна розширює спектр взаємодії з Радою Європи, Європейською платформою регуляторних органів (EPRA), з представниками Місії Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ, а також Форумом регуляторних органів з питань теле-радіомовлення країн Причорноморського регіону (BRAAF) [5].

Занепокоєння масштабами російського інформаційного проникнення сьогодні виявляють і країни Європи. У 2014 році в Латвії було створено Центр стратегічних комунікацій НАТО (NATO Strategic Communications Centre of Excellence), серед завдань якого – забезпечити адекватну відповідь на спроби інших країн вплинути на інфор-

маційний простір членів НАТО. Важливість розвитку стратегічних комунікацій було підкреслено і після саміту НАТО в Уельсі. На сили Центру в протидії російській пропаганді сподіваються і в окремих державах, зокрема в Польщі та країнах Балтії. Кілька попереджень російському іномовному телеканалу RT зробив британський медіа-регулятор Ofcom за порушення під час висвітлення української кризи [10, с. 279].

Як зазначається в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, наша держава повинна надати зрозумілі докази ведення проти неї ворожої пропаганди, яка «за своїм характером спрямована на підбурювання населення будь-якої території до дій, що несумісні із внутрішнім порядком чи безпекою будь-якої території» (згідно з Міжнародною конвенцією про використання радіомовлення в інтересах миру). Також у записці зазначається, що в міжнародній правовій практиці є випадки, коли автори та безпосередні виконавці пропагандистських акцій притягувались до відповідальності за злочини проти людяності (скажімо, внаслідок геноциду в Руанді 1994 року) [8].

З огляду на зазначене *можливими засобами протидії інформаційній війні Росії є:*

– розроблення критеріїв кваліфікації іноземних інформаційних війн, критеріїв визначення ступенів загроз національній безпеці від них, механізмів локалізації та нівелювання таких війн, а також моделювання наслідків від їх застосування; визна-

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

чення заходів з попередження такої діяльності тощо;

– створення спеціалізованого центру із забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особи й суспільства;

– вироблення механізмів взаємодії між міністерствами і відомствами України з питань інформаційної боротьби в інтересах забезпечення національної безпеки держави;

– внесення суттєвих змін до законодавства (воно має бути спрямоване на обмеження російського інформаційного впливу на півдні та сході України, захист українського інформаційного простору від розповсюдження інформаційної продукції антиукраїнського змісту шляхом визначення загальних критеріїв віднесення такої продукції до забороненої для розповсюдження в нашій державі й установлення контролю за її імпортом до України; на удосконалення діяльності ЗМІ, визначення її спрямованості);

– формування спеціальних норм журналістської етики під час воєнного, надзвичайного стану або особливого періоду чи в бойовій обстановці, або ж за інших умов (наприклад, АТО); підвищення професійного рівня вітчизняної журналістики;

– налагодження дієвого внутрішнього та зовнішнього державного інформування, а також чіткої зовнішньої й внутрішньої іміджевої політики;

– заходи патріотичного виховання, зокрема, через ЗМІ;

– розроблення стратегії й тактики ведення інформаційної боротьби на державному рівні в інтересах

вирішення завдань національної безпеки загалом і воєнної безпеки зокрема; розроблення та реалізація власних спеціальних інформаційних операцій.

Висновки. Враховуючи, що в Україні спостерігається конфлікт між темпами загального інформаційного накопичення й можливостями соціально-прикладного використання цієї інформації, ведення інформаційної війни з боку Росії стосовно України становить реальну загрозу національним інтересам нашої держави. Розуміння сутності й особливостей такої війни, сфер її впливу, методів і засобів реалізації, а також питань міжнародного співробітництва та можливих засобів протидії дозволяє гнучко й оперативно реагувати на неї, що вкрай важливо для ефективного забезпечення інформаційної безпеки України.

Якщо донедавна інформаційна агресія використовувалася РФ як допоміжний засіб для досягнення економічних, політичних чи інших зисків, то наразі інформаційна зброя застосовується разом із справжньою зброєю на рівноцінних умовах. Для досягнення своєї мети в інформаційній війні проти нашої держави РФ використовує весь наявний арсенал традиційних і сучасних методів (пропаганду, агітацію, тенденційну інформацію, напівправду та відверту неправду) і засобів (Інтернет, телебачення, радіо, преса тощо).

Антиукраїнська інформаційна війна спрямована на руйнування національної ідентичності, знищення міжнаціональної злагоди та масштабне поширення інформації, яка спря-

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

мована проти територіальної цілісності й недоторканності України, конституційного ладу та державної влади.

Аналіз окремих особливостей інформаційної війни, яку веде Росія

проти нашої держави, вказує на її плановість, системність і скоординованість на найвищому державному рівні.

Список використаних джерел

1 Конач В. К. Негативні інформаційно-психологічні впливи Російської Федерації проти України та можливі засоби протидії / В. К. Конач // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 3. – С. 23–30.

2 Шлапаченко В. М. Сучасні підходи до використання ЗМІ у локальних війнах та військових конфліктах / В. М. Шлапаченко // Використання досвіду участі в бойових діях на території інших держав у забезпеченні державної безпеки України : матер. наук.-практ. конф. (Київ, 12 лют. 2014 р.). – К. : Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014. – С. 280–288.

3 Масс-медиа, сектор безопасности и власть. Роль новостных средств массовой информации в контроле и подотчетности сектора безопасности : научное пособие / [Капарини М., Рельик Д. и др.] ; под ред. М. Капарини. – К., 2005. – 280 с.

4 Машина пропаганди Путіна та інформаційна недолугість України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/publications/2014/04/1/433089/view_print/.

5 Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nrada.gov.ua/ua/zvitnainformacia/zvitnatsrady/21901.html>.

6 Більшість росіян підтримають дії Кремля в разі війни з Україною (Українська правда, 31 березня 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/31/7020856/>.

7 Портрет типичного українського інтернет-пользователя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecommerce.com.ua/2014/07/>.

8 Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України «Пропаганда, спрямована на розпалювання національної та міжнаціональної ворожнечі: проблеми визначення та протидії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1756/#_ftn17.

9 Експерт : Росія веде інформаційну війну проти України навіть в інших країнах (ZIK.ua, 3 червня 2014 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/ua/nes/2014/06/03/ekspert_rosiya_vede_informatsiynu_viyunu_protu_ukrainy_navit_v_inshyh_krainah_494334.

10 Косілова О. І. Роль ЗМІ в забезпеченні інформаційної безпеки держави / О. І. Косілова, І. П. Федірко // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матер. наук.-практ. конф., 19 березня 2015 р., м. Київ. – К. : Центр навч., наук. та період. вид. НА СБ України, 2015. – С. 276–280.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Анотація: В статті раскрыты особенности ведения Россией информационной войны против Украины в контексте событий на временно оккупированных территориях (Автономная Республика Крым, части Донецкой и Луганской областей); сферы влияния информационной войны России; методы и средства, которые при этом используются; аспекты международного сотрудничества; вопросы совершенствования противодействия информационной войне соседнего государства.

Ключевые слова: информационная безопасность, информационная война, информационное пространство, информация, средства массовой информации.

Abstract: The article reveals the features of Russian information warfare against Ukraine in the context of events on the temporarily occupied territories (Autonomous Republic of Crimea, a part of Donetsk and Lugansk regions); spheres of influence of the Russian information war; methods and means which are used; the aspects of international cooperation; issues of improvement of counteracting to information war of the neighboring state.

Key words: information security, information warfare, information space, information, mass media.

УДК 321.011:65.012.8

СОЛОДКА Олена Маркіянівна

ГЕНЕЗА НАУКОВИХ ТА ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ «ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ»

Постановка проблеми. Прискорення процесів глобалізації та інтеграції, зростання глобальних інформаційних потоків, розвиток інформаційних технологій, а також використання окремими суб'єктами та їх групами зазначених процесів у протиправних цілях чинять суттєвий тиск на реалізацію державного суверенітету. Оскільки наведені питання виникли в умовах зародження та становлення інформаційного суспільства, сьогодні вони набувають дедалі більшої актуальності, що пов'язано з переходом діяльності сучасної дер-

жави в транскордонний цифровий вимір, збільшенням ролі та впливу інформації на забезпечення національної та міжнародної безпеки, а відтак необхідністю виокремлення та формулювання поняття «інформаційний суверенітет», уточнення його характеристик для виявлення практичної відповіді на питання про методи й засоби його збереження та вдосконалення.

У такій ситуації забезпечення інформаційного суверенітету України як об'єкта глобальних інформаційних впливів, так і як повноправ-